

Назар Ю.О.

Національний університет «Львівська політехніка»

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ПРЕДИКТОРИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПРАКТИКУЮЧИХ ПСИХОЛОГІВ

Статтю присвячено дослідженню феномену посттравматичного зростання (ПТЗ) – досвіду позитивних особистісних змін в результаті переживання травматичного досвіду. Зокрема, розкрито аксіологічні (ціннісні) аспекти позитивних посттравматичних змін, які є ключовими для розуміння механізмів ініціації процесів зростання. Наголошено, що особливо актуальною проблемою ціннісних трансформацій та ПТЗ постає в умовах воєнного конфлікту та його наслідків для психічного здоров'я населення, де практикуючі психологи часто є посередниками у вирішенні цих проблем: переживаючи власний травматичний досвід війни, фахівці активно залучені у процеси надання психологічної допомоги населенню. Метою статті є емпірично дослідити взаємозв'язок ціннісних орієнтацій та посттравматичного зростання практикуючих психологів в умовах війни. У дослідженні взяли участь 214 респондентів. Використано опитувальник PVQ «Портрет цінностей» та опитувальник посттравматичного зростання PTGI-X. Застосовано методи статистичного опрацювання отриманих даних опитування, зокрема методи описової статистики, кореляційний та регресійний аналіз. Виявлено, що найбільш домінуючими в ієрархії цінностей серед вибірки є самостійність, універсальність та безпека, а найменш пріоритетними – традиція, конформізм, влада. Встановлено, що ціннісні орієнтації характеризуються численними прямими кореляційними зв'язками із загальним показником ПТЗ, що свідчить про аксіологічну природу посттравматичних змін і розширює концептуальне розуміння феномену ПТЗ. Доведено, що регресійна модель цінностей як предикторів ПТЗ була статистично значущою: $F(10, 203) = 3.336$ ($p < 0.001$) і пояснювала 14,1% дисперсії. Виявлено, що найбільш суттєвим предиктором ПТЗ є традиційні цінності ($B = 5,843$, $SE = 2,611$, $p = 0,023$). Згідно з отриманими результатами визначено, що пріоритезація цінності «Традиція» може прогнозувати ПТЗ практикуючих психологів на персональному, професійному, міжособистісному та національному рівнях. Відтак, популяризація українських традиційних цінностей може слугувати засобом просвітницької роботи, способом профілактики посттравматичного стресу та стратегією психотерапевтичної роботи для сприяння процесам позитивних посттравматичних змін.

Ключові слова: посттравматичне зростання, аксіологічний підхід, ціннісні орієнтації, традиційні цінності, травма війни.

Постановка проблеми. Проблема вивчення посттравматичного зростання (ПТЗ) – досвіду позитивних психологічних змін внаслідок травми, набуває особливої актуальності в контексті повномасштабної війни. Значна частина населення переживає гострі травматичні події. Механізми ПТЗ досі недостатньо досліджені, особливо серед фахівців, які, надаючи психологічну допомогу травмованим людям, самі знаходяться під постійним впливом стресових факторів. Травматичний досвід змушує переосмислювати ієрархію особистісних цінностей, і саме ця трансформація може стати ключовим каталізатором посттравматичних змін. Відтак, актуалізується важливість

розуміння того, як саме ціннісні орієнтації впливають на позитивні особистісні зміни в умовах війни. Це дозволить поглибити концептуальне розуміння механізмів ПТЗ й виявити можливості для прогнозування процесів зростання в кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з концепцією ПТЗ Р. Тедескі та Л. Калхуна, ключовим механізмом посттравматичних змін виступає когнітивна обробка пережитого досвіду шляхом переосмислення травматичних подій, а одними з головних компонентів ПТЗ є підвищення цінності життя, посилення духовних цінностей, підвищення цінності соціальної взаємодії

[11]. Можна вважати, що інші компоненти ПТЗ, такі як усвідомлення сильних сторін особистості та поява нових можливостей в житті допомагають інтегрувати зміни в системі цінностей у повсякденне життя.

Відтак, ціннісні трансформації є важливою умовою ініціації позитивних особистісних змін. Динаміка цих процесів може бути визначена як зростання, що засноване цінностях [5, с. 84]. Апелюючи до ціннісної природи особистісного зростання, зокрема до аксіопсихологічної моделі ПТЗ [2, с. 29], ці процеси можна також назвати «аксіологічним посттравматичним зростанням» або «ціннісно орієнтованим посттравматичним зростанням».

Ш. Шварц визначив систему з десяти ціннісних орієнтацій, що є універсальними для більшості культур: конформізм, традиція, доброзичливість, універсалізм, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, безпека [7]. Ідеї Шварца, маючи широке наукове визнання та емпіричну обґрунтованість, все ж зумовлюють ряд невирішених питань, зокрема тих, які стосуються прояснення впливу конкретних ціннісних орієнтацій на процеси адаптації та зростання в умовах криз.

В умовах обмеженості числа емпіричних досліджень, прив'язаних даній проблемі, слід відмітити дослідження ПТЗ сирійських біженців, результати якого продемонстрували, що цінності є одним із ключових предикторів рівня ПТЗ [10]. У лонгitudному дослідженні китайських студентів під час пандемії COVID-19, вчені з'ясували, що ПТЗ позитивно корелює із задоволеністю життям, а ціннісні орієнтації опосередковують цей зв'язок [13]. Отже, можна припустити, що саме через призму домінуючих цінностей людина інтерпретує пережитий травматичний досвід, що в результаті може впливати на позитивні зміни в її житті.

Війна в Україні є травматичною подією, що спричинила неабиякі виклики для адаптаційних можливостей людей. Контекст війни безумовно має свій унікальний вплив на систему ціннісних орієнтацій українців. Відтак, важливо досліджувати ПТЗ в рамках культури, до якої належить індивід [6].

Метою статті є дослідити взаємозв'язок ціннісних орієнтацій та посттравматичного зростання практикуючих психологів в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення системи цінностей було використано опитувальник PVQ «Портрет цінностей» [3]. Отримані дані дали змогу виокремити 10 шкал ціннісних орієн-

тацій. З допомогою опитувальника посттравматичного зростання PTGI-X [1; 12] вдалось визначити загальний рівень ПТЗ серед респондентів. Запитання методик було внесено у Google-форми з подальшим опрацюванням отриманих результатів у програмі MS Excel та статистичним аналізом у програмі IBM SPSS Statistics 26. Методами статистичного опрацювання даних були аналіз показників описової статистики, кореляційний аналіз та регресійні моделі. Залучення респондентів тривало з березня 2024 року по березень 2025 року.

Основу вибірки дослідження склали українські практикуючі психологи, які є членами Української спілки психотерапевтів, Національної Психологічної Асоціації, Інституту розвитку символдрами та глибинної психології, зокрема працівники психологічних центрів та фахівці приватної психотерапевтичної практики. У дослідженні взяли участь 214 осіб (197 жінок та 17 чоловіків). Віковий діапазон респондентів варіювався в межах 22–72 роки (середній вік $M = 41,72$, стандартне відхилення $SD = 9,59$).

Здійснено відсотковий розподіл отриманих даних опитувальника PVQ, що дало змогу визначити особливості пріоритетизації ціннісних орієнтацій респондентів (табл. 1).

Серед вибірки українських практикуючих психологів найбільш вираженими виявились цінності самостійності, безпеки та універсалізму. Виявлена ієрархія частково схожа (за винятком цінності безпеки) з даними крос-культурного дослідження Ш. Шварца та А. Барді [8], які виявили тенденцію, що незмінно найважливішими цінностями є доброзичливість, самостійність та універсалізм, а найменш пріоритетними цінності влади, стимуляції та традиції.

Самостійність як найпоширеніша цінність може вказувати на домінуючу потребу в автономності, покладанні на власні психологічні ресурси в подоланні труднощів. Цінність безпеки, бажання вберегти власне життя в умовах численних загроз безумовно особливо сильно актуалізується у час війни в Україні. Універсалізм як домінуюча цінність може вказувати на прагнення миру всередині власної країни, досягнення соціальної справедливості, бажання працювати над поліпшенням якості свого життя, життя інших людей (клієнтів), дбати про навколишнє середовище загалом.

Натомість, традиція, влада та конформізм виявились найменш домінуючими цінностями серед вибірки. Це може свідчити про зменшення потреби слідувати усталеним суспільним нормам

Таблиця 1

Відсоткові показники домінування цінностей серед респондентів (N = 214)

Цінність	Кількість респондентів, для яких цінність займає першу позицію в рейтингу	Відсоток вибіркової сукупності	Кількість респондентів, для яких цінність займає останню сходинку рейтингу	Відсоток вибіркової сукупності
Конформізм	2	0,93%	49	22,9%
Традиція	2	0,93%	96	44,86%
Доброзичливість	21	9,81%	3	1,4%
Універсализм	42	19,63%	1	0,47%
Самостійність	93	43,46%	0	0,00%
Стимуляція	8	3,74%	19	8,88%
Гедонізм	17	7,94%	30	14,02%
Досягнення	8	3,74%	10	4,67%
Влада	11	5,14%	43	20,09%
Безпека	43	20,09%	3	1,4%

та культурним традиціям, які внаслідок війни зазнали значних суспільних трансформацій (по суті формуються вже нові традиції). Нівелювання влади як цінності може означати збільшення усвідомлення нездатності контролювати абсолютно усі аспекти життя, особливо в ситуаціях раптового військового конфлікту. Робота практикуючих психологів часто вимагає творчого підходу, гнучкості та індивідуального підходу до клієнта, що виключає тенденції до домінування конформізму як цінності. Додатковим поясненням тут також може бути ментальна особливість українського народу, для якого свобода і незалежність історично є критично важливими цінностями.

Шкали вираженості ціннісних орієнтацій та загального показника ПТЗ було проаналізовано на нормальність розподілу. Усі показники критерію Колмогорова-Смірнова перебували на рівні значущості меншому за 0,2, що свідчить про ненормальність розподілу шкал і доцільність

подальшого використання непараметричних статистичних методів. Середні значення ціннісних орієнтацій варіювались від $M = 2,6$ ($SD = 0,87$) для цінності «Традиція» до $M = 4,55$ ($SD = 0,78$) для цінності «Самостійність» (табл. 2).

Для дослідження взаємозв'язків між ціннісними орієнтаціями практикуючих психологів та загальним показником ПТЗ було здійснено кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнтів кореляції Спірмена (табл. 3).

Дані кореляційної матриці демонструють, що усі ціннісні орієнтації, за винятком доброзичливості, мають прямопропорційний двосторонній зв'язок із загальним показником ПТЗ. Численні кореляційні зв'язки підтверджують аксіологічну природу феномену ПТЗ та важливість врахування аспектів ціннісних трансформацій в процесі посттравматичних змін.

Для дослідження того, чи є ціннісні орієнтації предикторами рівня посттравматичного зро-

Таблиця 2

Дані описової статистики для шкал ціннісних орієнтацій та ПТЗ

Шкала	Показник	Середнє значення (M)	Стандартне відхилення (SD)	Діапазон (min-max)
Конформізм		2,91	0,92	1–6
Традиція		2,60	0,87	1–5,75
Доброзичливість		3,76	0,79	2–5,75
Універсализм		4,14	0,86	2–6
Самостійність		4,55	0,78	2–6
Стимуляція		3,53	0,87	1–6
Гедонізм		3,60	1,06	1–6
Досягнення		3,59	0,91	1,25–6
Влада		3,25	0,91	1–6
Безпека		4,17	0,86	1,8–6
Посттравматичне зростання		67,48	24,83	6–125

Таблиця 3

Коефіцієнти кореляції Спірмена між шкалами ціннісних орієнтацій та ПТЗ

Шкали	Посттравматичне зростання
Конформізм	0,184**
Традиція	0,192**
Доброзичливість	0,129
Універсалізм	0,204**
Самостійність	0,188**
Стимуляція	0,210**
Гедонізм	0,243**
Досягнення	0,229**
Влада	0,178**
Безпека	0,162*

Примітка: ** рівень значущості $p < 0,01$ (двосторонній), * рівень значущості $p < 0,05$ (двосторонній).

стання, було проведено множинний регресійний аналіз. Зважаючи на ненормальний розподіл даних, для оцінки статистичної значущості коефіцієнтів застосовувався метод бутстрепінгу (2000 вибірок). Регресійна модель, що включає 10 шкал ціннісних орієнтацій в якості предикторів, виявилася статистично значущою у прогнозуванні загального рівня посттравматичного зростання: значення F-критерію для 10 предикторів при кількості залишків 203 становило 3.336 ($p < 0.001$). Коефіцієнт Дарбіна-Уотсона на рівні 2,144 попадає в діапазон 1,5–2,5 і свідчить про відсутність автокореляції залишків. Коефіцієнт множинної кореляції R, який відображає зв'язок залежної змінної (ПТЗ) із сукупністю незалежних змінних (цінності), перебуває на рівні 0,376, а значення R^2 становить 0,141, тобто 14,1% дисперсії загального показника посттравматичного зростання практикуючих психологів зумовлена впливом ціннісних предикторів.

Внесок окремих предикторів аналізувався за допомогою індивідуальних коефіцієнтів регресії (табл. 4). Було виявлено, що найбільш значущою цінністю-предиктором загального рівня посттравматичного зростання є «Традиція» (коефіцієнт $B = 5.843$, довірчий інтервал 1.076–10.953, рівень значущості $p = 0.023$). Це означає, що посилення важливості серед практикуючих психологів традиційних цінностей, може прогнозувати збільшення загального рівня ПТЗ.

Незважаючи на те, що цінність «Традиція» є найменш домінуючою серед респондентів – у близько половини практикуючих психологів (44,86%) вона займає останнє місце в індивідуальній ієрархії ціннісних орієнтацій, результати регресійної моделі визначають саме «Традицію» як найбільш суттєвий предиктор ПТЗ серед українських практикуючих психологів.

Війна дійсно може суттєво впливати на зменшення пріоритетності традиційних цінностей,

Таблиця 4

Регресійна модель для загального показника посттравматичного зростання практикуючих психологів

Регресійна модель	Коефіцієнт B	Станд. похибка	Знач.	Довірчий інтервал	
				нижній	верхній
Константа	18,689	11,280	0,097	-2,944	41,517
Конформізм	1,926	2,487	0,435	-3,162	6,451
Традиція	5,843	2,611	0,023	1,076	10,953
Доброзичливість	-3,484	2,804	0,211	-8,985	2,677
Універсалізм	3,211	2,727	0,224	-2,000	8,441
Самостійність	2,425	2,689	0,355	-2,898	7,789
Стимуляція	1,809	2,598	0,487	-3,081	6,806
Гедонізм	3,620	2,023	0,063	-,195	7,631
Досягнення	,858	2,940	0,775	-5,183	7,435
Влада	1,562	2,533	0,540	-3,363	6,549
Безпека	-2,587	2,555	0,313	-7,466	2,392

адже звична рутинна життя кардинально порушена, однак традиції можуть виступати несвідомим, глибинним, більш фундаментальним ресурсом до змін. Ш. Шварц пов'язує традиційні цінності з питаннями національної ідентичності, де повага до культури та прийняття традицій є джерелом колективної солідарності, соціальної єдності й навіть виживання [9, с. 66].

Традиційні цінності в Україні набули особливо важливого значення після початку повномасштабного вторгнення. Актуалізувались питання захисту статусу української мови як державної, значно збільшилась частка україномовного населення. В системі освіти активізувалось використання засобів підтримки української національної ідентичності, оскільки вона передає цінності, традиції та культурні звичаї, сприяє розвитку громадянської свідомості. Культурні заходи теж зараз відіграють вагомий роль у формуванні національної свідомості, оскільки вони сприяють усвідомленню та цінуванню унікальності культурного спадку, мови, традицій та цінностей нації [4].

Висновки

1. Найбільш пріоритетною в ієрархії цінностей практикуючих психологів виявилась цінність самостійності, що свідчить про бажання автономно нести відповідальність за власний життєвий вибір, усвідомлення можливості управляти власним життям та рішеннями, реалізацію потреби в незалежності від впливу соціального середовища. В професії практикуючого психолога часто це саме ті цінності, які культивуються в роботі з клієнтами. Разом з цим, до трійки найбільш домінуючих цінностей увійшла цінність безпеки (що особливо гостро актуалізується

в умовах війни) та універсалізму (як домінуюче прагнення миру, справедливості та захисту благополуччя людей). Найменш пріоритетною цінністю серед вибірки респондентів виявилась цінність традиції, яка, очевидно в умовах війни зазнає стрімкої втрати актуальності, адже звичний для індивіда стан речей радикально змінюється. До трійки найменш домінуючих цінностей серед респондентів також увійшли конформізм (як діаметрально протилежна самостійності цінність) та влада (як наслідок усвідомлення неможливості повноцінного контролю життєвих обставин в умовах війни).

2. Виявлені численні прямі кореляційні взаємозв'язки ціннісних орієнтацій та ПТЗ можуть свідчити про аксіологічну природу посттравматичних змін особистості в умовах криз.

3. Традиційні цінності виявились найбільш суттєвим предиктором ПТЗ. Можна вважати, що для практикуючих психологів в умовах війни апелювання до традиційних цінностей може прогнозувати ПТЗ на різних рівнях: персональному (збереження усталеного устрою та рутини життя, яка дає відчуття стабільності), професійному (повернення до звичного режиму роботи, залучення до заходів професійної підтримки), міжособистісному (актуалізація сімейних, родинних традицій), національному (збереження власної етнічної, національної ідентичності). Розвиток та популяризація традиційних цінностей в українському суспільстві загалом може виступати одним з важливих напрямів просвітницької та психотерапевтичної роботи для профілактики посттравматичних стресових розладів та сприяння процесам позитивних посттравматичних змін.

Список літератури:

1. Зубовський Д. С. Адаптація та апробація україномовної версії методики «Опитувальник посттравматичного зростання». *Психологічний часопис*. 2018. Вип. 7. № 17. С. 121–135. <https://doi.org/10.31108/1.2018.7.17>
2. Назар Ю. О. Аксіопсихологічна модель посттравматичного зростання особистості. *Психологічний журнал*. 2024. Вип. 13. С. 24–35. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.13.2024.314999>
3. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 1. С. 12–28.
4. Шарова Т., Коломоець Г., Малечко Т. Формування української національної ідентичності: засоби та ціннісні орієнтири. *Проблеми освіти*. 2024. Вип. 1(100). С. 328–347. <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-100.2024.22>
5. Comeau T. Exploring growth through positive changes in values after violent trauma: doctoral dissertation. McGill University. Montreal, 2021. 197 p. URL: <https://escholarship.mcgill.ca/concern/theses/6682x8532>
6. Kashyap S., Hussain D. Cross-Cultural Challenges to the Construct “Posttraumatic Growth”. *Journal of Loss and Trauma*. 2018. Vol. 23. № 1. P. 51–69. <https://doi.org/10.1080/15325024.2017.1422234>
7. Schwartz S. H. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2012. Vol. 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
8. Schwartz S. H., Bardi A. Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2001. Vol. 32. № 3. P. 268–290. <https://doi.org/10.1177/0022022101032003002>

9. Schwartz S. H. Basic individual values: sources and consequences. In T. Brosch & D. Sander (eds). *Handbook of Value: Perspectives from Economics, Neuroscience, Philosophy, Psychology and Sociology*. Oxford University Press. 2016. P. 63–84. URL: <https://search.worldcat.org/title/1261862865>
10. Simsir Z., Dilmac B. Predictive Relationship Between War Posttraumatic Growth, Values, and Perceived Social Support. *Illness, Crisis & Loss*. 2021. Vol. 29. № 2. P. 95–111. <https://doi.org/10.1177/1054137318788655>
11. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15. № 1. P. 1–18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
12. Tedeschi R. G., Cann A., Taku K., Senol-Durak E., Calhoun L. G. The Posttraumatic Growth Inventory: A Revision Integrating Existential and Spiritual Change. *Journal of traumatic stress*. 2017. Vol. 30. № 1. P. 11–18. <https://doi.org/10.1002/jts.22155>
13. Xie J. Q., Zhang H., Zhang X., Yin M. Z., Yang J., Chen K., Xiong J. R., Chen Y. Q. The mediating role of personal values between COVID-19-related posttraumatic growth and life satisfaction among Chinese college students: A two-wave longitudinal study. *Frontiers in psychology*. 2022. Vol. 13:926375. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.926375>

Nazar Yu.O. VALUE ORIENTATIONS AS PREDICTORS OF POSTTRAUMATIC GROWTH AMONG PRACTICING PSYCHOLOGISTS

The article is devoted to the study of the phenomenon of posttraumatic growth (PTG) – the experience of positive personal changes as a result of trauma. In particular, the axiological (value) aspects of positive posttraumatic changes are revealed, which are key to understanding the mechanisms of initiating growth processes. It is emphasized that the problem of value transformations and PTG is especially relevant in conditions of military conflict and its consequences for the mental health of the population, where practicing psychologists are often the mediators in solving these problems: experiencing their own traumatic experience of war, specialists are actively involved in the processes of providing psychological assistance to the population. The aim of the article is to empirically investigate the relationship between value orientations and posttraumatic growth among practicing psychologists in conditions of war. 214 respondents participated in the study. The PVQ questionnaire «Portrait of Values» and the PTGI-X questionnaire of post-traumatic growth were used. Methods of statistical processing of the obtained survey data were applied, in particular descriptive statistics, correlation and regression analysis. It was found that the most dominant in the hierarchy of values among the sample are self-direction, universalism and security, and the least priority ones are tradition, conformity, power. It was established that value orientations are characterized by numerous direct correlations with the general score of PTG, which highlight the axiological nature of posttraumatic changes and expands the conceptual understanding of the PTG phenomenon. It was proved that the regression model of values as predictors of PTG was statistically significant: $F(10, 203) = 3.336$ ($p < 0.001$) and explained 14.1% of the variance. It was found that the most significant predictor of PTG is traditional values ($B = 5.843$, $SE = 2.611$, $p = 0.023$). According to the results obtained, it was determined that the prioritization of the value «Tradition» can predict PTG among practicing psychologists at the personal, professional, interpersonal and national levels. Therefore, the popularization of Ukrainian traditional values can serve as a means of educational work, a method of preventing posttraumatic stress and a strategy of psychotherapeutic work to promote the processes of positive posttraumatic changes.

Key words: posttraumatic growth, axiological approach, value orientations, traditional values, war-related trauma.

Дата надходження статті: 12.09.2025

Дата прийняття статті: 29.09.2025

Опубліковано: 05.12.2025